

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

БОРЩ ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

**ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ: ФОРМУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.01.01 - Політична економія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00760064 (N)

Лв. 35. 730

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

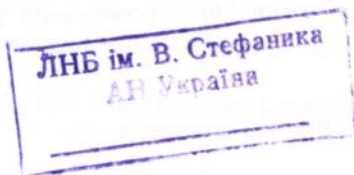
БОРЩ ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

**ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ: ФОРМУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.01.01 - Політична економія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996

Дисертація є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економіки природничих факультетів
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор економічних наук

Плотников Олексій Віталійович

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Федосов Віктор Михайлович;

кандидат економічних наук, доцент

Кравченко Василь Іванович

Провідна організація: Інститут економіки НАН України

Захист дисертації відбудеться 18 жовтня 1996 року о 14 годині на
засіданні спеціалізованої Вченої ради Д.01.01.18 у Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою:

м.Київ, вул.Володимирська, 60, ауд. 324.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, м.Київ,
вул.Володимирська, 58, кімн. 10.

Автореферат розісланий 16 вересня 1996 року.

Вчений секретар

спеціалізованої ради

Леоненко П.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми.

Створення досконалої фінансової системи в Україні - одна з визначальних умов стабілізації та оздоровлення національної економіки. Без перебільшення можна констатувати, що значна частина існуючих економічних негараздів обумовлена відсутністю дієздатних фінансових відносин. Усі фінансові інститути, що дісталися нам у спадок після розпаду Союзу РСР, являли собою уламки й окремі недосконалі елементи фінансової системи тоталітарної держави. Вони стали на заваді процесу ринкової трансформації економіки України. Нині необхідна зовсім інша, побудована на принципово відмінних фінансових відносинах, система господарювання та економічного розвитку. Тому проблеми формування цивілізованих фінансових відносин в Україні стають в центрі економічних досліджень.

Перед економічною наукою постало завдання не лише переосмислення тих стереотипів, які склалися в оцінці змісту, характерних ознак пострадянської економіки, але й детального дослідження ключових аспектів формування і основних тенденцій розвитку фінансової системи ринкового типу. Це, в свою чергу, визначає особливу актуальність теоретичної розробки нових підходів, нового погляду на економічну природу та сутнісні засади фінансових відносин, процеси їх генезису і механізми розвитку на етапі становлення ринкової економіки в Україні.

Сьогодні для кожного неупередженого економіста стало вочевидь: без формування економічно здорових фінансових відносин неможливе призупинення спаду виробництва, розв'язання платіжної кризи, яка фактично паралізувала товаропродуктуючу сферу, нереально ставити питання про поживлення інвестиційної діяльності, можливості залучення іноземних капіталів тощо. Виходячи з цього, можна вважати однією з центральних проблем в економічній науці - дослідження теоретичних і практичних аспектів становлення та розвитку фінансових відносин як визначальної передумови дійсно ринкової трансформації виробничих відносин в Україні.

Слід зазначити, що основні проблеми фінансових відносин завжди знаходилися в центрі уваги економістів-теоретиків та господарників-практиків, але в різні часи і в різних умовах вони ставилися і вирішувалися неоднаково. Значний внесок у дослідження функціонування фінансових систем зробили представники класичної економічної думки та їх послідовники, сучасні зарубіжні (в т.ч. країн СНД) і вітчизняні вчені економісти.

Серед представників української економічної думки, що безпосередньо чи побіжним чином займалися свого часу проблемами сутнісних сторін товарно-грошових та фінансових відносин, слід назвати І.Вернадського, М.Зібера, С.Подолінського, М.Туган-Барановського та ін. Поміж сучасних дослідників необхідно відзначити наукові праці О.Д.Василика, А.С.Гальчинського, С.Т.Іванова, Т.Т.Ковальчука,

С.В.Мочерного, С.І.Пирожкова, О.В.Плотникова, Г.О.П'ятаченка,
М.І.Сивульського, В.О.Степаненка, В.М.Суторміної, В.М.Федосова,
А.С.Філіпенка, А.А.Чухно та деяких інших.

Разом з тим, у вітчизняній економічній науці має місце досить парадоксальна ситуація: незважаючи на особливу злободенність дослідження фінансових відносин, актуальність становлення цивілізованої фінансової системи в Україні, зазначена проблематика і досі являє собою феномен, сутнісні моменти та рушійні механізми якого не до кінця з'ясовані і зрозумілі. Цей парадокс, очевидно, пов'язаний із складністю, багатофакторністю й динамізмом об'єкта дослідження.

Тому в дисертаційній роботі, що реферується, має місце спроба дати теоретичне обґрунтування методологічних аспектів формування фінансових відносин на перехідному етапі національної економіки, пошуку ринкових засад для утвердження перспективних тенденцій розвитку фінансової системи в Україні. Виходячи з цього, дисертантом визначається мета дослідження, предмет і об'єкт наукового аналізу та його наукова новизна.

Метою дисертаційної роботи є дослідження економічної природи, сутнісних ознак, основних чинників і механізмів розвитку фінансових відносин в умовах ринкової трансформації економіки України. Зазначена мета конкретизується в таких ключових завданнях:

- визначити особливості фінансових відносин на перехідному (від

адміністративно-командної до ринкової системи) етапі, з попереднім уточненням при цьому причинного характеру їх становлення та розвитку;

- окреслити концептуальні підходи щодо диференціації фінансових відносин за критеріями їх глибинної сутності, а також коло основних функцій, завдяки яким відокремлюються власні ринкові аспекти акумуляції грошових ресурсів, та їх наступного використання в господарському житті;
- теоретично довести, що забезпечення фінансової стабілізації практично неможливе в межах діючої моделі створення та використання фінансових ресурсів;
- проаналізувати структуру фінансових відносин перехідного періоду, при цьому слід акцентувати особливу увагу на взаємообумовленості процесів мікро- і макrorівневого характеру;
- відокремити економічні засади державного впливу на бюджетні параметри функціонування фінансової системи України, основні напрямки вдосконалення фінансово-бюджетних відносин;
- проаналізувати фінансові аспекти та найбільш ймовірні наслідки зарубіжної допомоги Україні.

Теоретичною і методологічною основою дисертаційного дослідження стало творче осмислення досягнень зарубіжної та вітчизняної економічної науки. При визначенні та обґрунтуванні основних чинників та факторів становлення фінансових відносин на етапі ринкової

трансформації економіки України використовувалися Конституція України, програмні документи Верховної ради, Укази Президента та Постанови Кабінету Міністрів України з питань економічної політики, і зокрема, щодо балансу фінансових ресурсів витрат держави.

Основними методами дослідження є абстрактний дедуктивний та системно-структурний підходи до пізнання явищ та процесів, що узагальнюються категорією “Фінансові відносини”.

Предметом дослідження є спектр економічних відносин та зв'язків, які в своїй обумовленості та взаємозалежності віддзеркалюють вихідні причини, економічну сутність, структуру, масштаби та тенденції розвитку фінансових відносин. Предметом особливої уваги дисертантки стали політико-економічні аспекти формування і використання фінансових ресурсів в умовах перехідної економіки.

Об'єктом дослідження є фінанси макро- і мікрорівневого характеру, процеси щодо фінансового оздоровлення підприємств України. Фінансові відносини розглядаються з позицій сучасного перехідного етапу до соціальнозорієнтованої ринкової економіки.

Наукова новизна дослідження та особистий внесок пошуковця в наступному:

- обґрунтована низка концептуальних положень щодо становлення фінансових відносин у перехідній економіці, зокрема показано, що в процесі створення і використання фінансових ресурсів формується певна система суб'єктних відносин, яка має складну структуру, і в якій

концентрується розмаїття інтересів, що значною мірою ґрунтуються на суперечностях. Гармонізація цих інтересів - величезне і складне завдання фінансової політики, що реалізується через специфічний фінансовий механізм;

- здійснена диференціація фінансових відносин в залежності від макро- і мікрорівня; дана характеристика особливостей сучасного стану державного бюджету саме в контексті реалізації макрорівневих фінансових відносин. Відносно новим блоком останніх є витрати, яких не було до проголошення державної незалежності - на оборону; на формування й оновлення державних резервів; на ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи та на захист населення і територій, що постраждали; на обслуговування зовнішньоекономічної діяльності; на повернення депортованих народів тощо. Все це вимагає нарощування акумулятивної функції фінансів;
- сформульовані пропозиції системного характеру, спрямовані на прояснення фінансової ситуації на мікрорівні, зменшення взаємної заборгованості підприємств, їх фінансове оздоровлення за рахунок оптимізації організаційних структур суб'єктів фінансово-економічних відносин, удосконалення обліку та звітності, запровадження ринкової методології фінансового аналізу тощо;
- визначені напрямки більш раціонального використання зарубіжної економічної допомоги в контексті з фінансовими факторами скорочення зовнішньої заборгованості України, що має виявлятися, з

одного боку, в інституціоналізації фінансових відносин, з іншого боку, в створенні науково обгрунтованих методичних, методологічних принципів побудови балансу фінансових ресурсів та витрат держави; обгрунтовані рекомендації по вдосконаленню управління фінансовими потоками, визначена провідна роль порівняльного аналізу фінансової оцінки інвестиційних проектів щодо економіки України.

Теоретичне значення дисертації полягає в додаткових можливостях оцінки загальної еволюції фінансових відносин саме в контексті перехідного періоду; в формуванні необхідних методологічних орієнтирів для подальших досліджень закономірностей та тенденцій фінансових відносин, що формується на етапі ринкової трансформації економіки України.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що отримані наукові результати можуть стрияти розробці практичних алгоритмів фінансових відносин на макро- і мікрорівнях функціонуючої господарської системи. Положення та висновки дисертації також можуть бути використані при розробці курсів та спецкурсів з економічної теорії, основ фінансового менеджменту, при підготовці навчальних і методичних посібників.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались на міжнародних науково-теоретичних конференціях "Реформування зовнішньоекономічної сфери України" (Київ, 19-20 жовтня 1995 року, Інститут Міжнародних відносин Київського університету імені

Тараса Шевченка); "Проблеми лібералізації зовнішньої торгівлі України в контексті Європейської інтеграції" (Київ, 16-17 травня 1996 року, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України).

Окремі положення принципового характеру, що мають прикладний характер, апробувалися у виступах перед керівниками підприємницьких структур м.Феодосії, в Феодосійській філії Міжнародного інституту ринкових відносин і підприємництва, в процесі практичних консультацій керівників окремих підприємств з питань фінансової політики.

Ключові положення та висновки дисертації знайшли своє відображення в публікаціях авторки - двох брошурах і статті, загальним обсягом 3 др.арк.

Загальний задум і логіка дослідження визначили структуру роботи.

Дисертація складається із виступу, двох розділів, п'яти параграфів, висновків і списку використаної літератури.

СТРУКТУРА РОБОТИ

Вступ

Розділ I. Політико-економічна сутність фінансових відносин.

§ 1. Фінансові відносини як атрибут товарного господарства і економічної політики держави.

§ 2. Економічна природа структурних елементів фінансових відносин та їх функції.

Розділ II. Проблеми розвитку фінансових відносин в контексті ринкової трансформації економіки України.

- § 1. Ключові критерії та визначальні ознаки диференціації фінансових відносин у перехідній економіці.
- § 2. Основні напрямки фінансового оздоровлення підприємств та фінансової стабілізації національної економіки.
- § 3. Фінансові аспекти зарубіжної економічної допомоги Україні.

Висновки і пропозиції.

Література.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

У дисертаційній роботі аналіз фінансових відносин та їх атрибутивних характеристик розпочинається із дослідження економічних засад та глибинних чинників цього явища господарського життя. Як показує аналіз економічної літератури¹, у світовій економічній науці таким вихідним пунктом та об'єктивними передумовами становлення і утвердження фінансових відносин вважаються товарно-грошові відносини та закономірності товарного виробництва. Така позиція надзвичайно мало де піддається критичному розгляду², однак, як стверджується у

¹ Маршал А. Принципы политической экономии. - М.: Прогресс, 1993, - Т.1; Туган-Барановський М. Політична економія. Курс популярний. - К.: Наукова думка, 1994, - с.76;

Петти В. Трактат о налогах и сборах II Вст.: Аналогия экономической классики. Т.1 - М., 1991, с.11-13;

Щерменев М.К. Финансы СССР. - М.: Финансы, 1977, с.12.

² Плотников А.В. Финансово-экономические отношения в рыночной экономике.- К.: Мира, 1992, с.95-96, 146-148.

дисертаційній роботі, вона є недостатньою для розуміння сутнісних основ та специфічних рис фінансових відносин, особливо тих, що проходять стадію становлення в період трансформації національної економіки.

Обмежуючись поглядами авторів давно минулих років, тими характеристиками фінансових відносин, які були пануючими в свій час¹, не можна отримати вірну відповідь на запитання: з чого починаються фінансові відносини і що саме визначає їх еволюцію й утвердження як економічнодієздатної системи. Тому виникає необхідність провести поглиблений теоретичний аналіз основних рис фінансових відносин з метою з'ясування глибинної, сутнісної основи, яка визначає їх генезис, якісну специфіку та загальну еволюцію в рамках виникнення та розвитку ринкової економіки.

Автор дотримується тієї точки зору, що формування ринкової структури започатковується у сфері виробництва, де теоретично може бути створена необмежена кількість відокремлених однорідних виробництв. Отже у реальній дійсності ринкова економіка і всі її складові (фінансові відносини не є виключенням) - це продукт відповідного рівня та стану розвитку продуктивних сил та виробничих відносин. Завдяки цьому стає можливим розмежувати, відокремити в процесі формування ринкової економіки широку гаму структурних елементів, особливе місце серед яких посідають фінансові відносини, як відносини, що виникають

¹ Мається на увазі головним чином марксистська парадигма сприйняття та категоріальних трактовок фінансових відносин (Див., напр., Финансы СССР. - М.: Финансы, 1979; Философский энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1989; Финансы капитализма. Учебник. М.: Финансы и статистика, 1990; Точильников Г.М. Социалистические финансы. - М.: Финансы, 1974 и др.).

при створенні та використанні фінансових ресурсів.

Фінансові відносини, на думку дисертанта, є невід'ємною властивістю господарства, а отже, товарно-грошових відносин. В категорії "ринкова економіка" відбувається осучаснення прадавніх і перманентних процесів господарського життя, які уособлює термін "товарне виробництво". Цілком природнім є те, що товарно-грошові відносини опосередковують всю систему обміну і, зокрема, отримання грошових коштів власником товару від його реалізації. Цим фіксується первинне сутнісне уявлення про можливість формування акумульованих грошових (фінансових) ресурсів. В дисертації визначається безперервність процесу акумуляції грошових коштів і відтворювального їх використання, формулюються константи, що характеризують глибинну суть фінансових відносин.

Фінансові відносини у найбільш загальному представленні являють собою процеси по формуванню та використанню грошових ресурсів цільового призначення. При сутнісному визначенні фінансових відносин дисертант розкриває причинно-наслідковий характер цього явища, рівні, обсяги та співвідношення джерел і напрямків використання.

В дисертації (Розділ I) аргументується висновок про те, що необхідною і достатньою умовами для становлення, утвердження і розвитку фінансових відносин, націлених на підтримку процесів розширеного відтворення, є органічне поєднання системи товарно-грошових відносин і адекватної економічної політики держави. Разом з

цим, фінансові відносини функціонують в певних рамках і націлені на реалізацію визначеної мети лише завдяки організаційному впливу держави.

В дисертації зазначається, що традиційні підходи до визначення фінансів як економічної категорії, мають бути доповнені тими відносинами, які формуються між суб'єктами акумулювання грошових коштів, з одного боку, державою або уповноваженим органом, з іншого, - з метою виконання, чи практичної реалізації широкого спектру соціально-економічних завдань.

В даний час типовим визначенням сутності фінансів є їх характеристика як особливої специфічної форми виробничих відносин, обумовленої процесом розподілу (перерозподілу) валового внутрішнього продукту, утворенням і використання на цих засадах централізованих і децентралізованих грошових фондів суспільного призначення¹.

Відома домінантність розподільчої пріоритетності фінансових відносин поклала відбиток і на трансформацію згаданої вище концепції в напрямку відтворювальної сутності фінансів як економічного феномену².

Однак, при визначенні фінансів як системи утворення й використання фондів грошових ресурсів, необхідних для забезпечення відтворювального процесу в розширених масштабах³, логіка авторської аргументації фактично зводиться до розподільчої концепції фінансів.

¹ В.М.Федосов. Государственные финансы. - К.: Либідь, 1991, с. 23.

² В.М.Сугорміна та ін. Фінанси зарубіжних корпорацій: навчальний посібник. - К.: Либідь, 1993, с. 5.

³ Д.Василенко. Фінансова система України. : Фінанси України - 1995, №1 - с.11-12.

Фінанси, насамперед, інструмент розподілу і перерозподілу національного багатства держави¹. Разом з тим дисертант вважає, що економічну сутність фінансових відносин не доречно зводити лише до розподільчих функцій. Фінансові відносини впливають на всю гаму товарного виробництва, а отже, на весь процес розширеного відтворення.

Виходячи з цього, в дисертації проаналізовані функції фінансів. Ця проблематика трактується в науковій літературі досить полярно і в той же час обмежено.

Як правило, дискусії велися навколо двох функцій фінансів - розподільчої і контрольної². З часом перелік функціонального навантаження фінансових відносин зростає і до зазначених вище двох додаються "стимулююча виробнича функція", "оперативна", "госпрозрахункова"³ і т.ін. Однак при всьому термінологічному розмаїтті функціональна роль фінансів по суті зводиться до зазначених вище двох - розподільчої і контрольної. З нашої точки зору, фінансам повною мірою притаманна відтворювальна функція. І в цьому контексті економічна природа фінансових відносин вимагає зазначення ще таких функцій, як акумуляційної і ресурсно-вимірювальної⁴.

¹Ф.А.Алахвердян. Некоторые вопросы теории советских финансов.-М.: Гориздат,1951; Н.Г.Сычев. Финансы промышленности.-М.: Финансы и статистика,1982; В.Г.Чантладзе. Вопросы теории финансов.- Тбилиси,1979.

²В.К.Сенчатов.Финансовые ресурсы народного хозяйства.-М.: Финансы и статистика, 1982.

³ А.В.Плотников. Финансово-экономические отношения в рыночной экономике. с.66-70.

⁴ Д.Василенко. Фінансова система України. : Фінанси України - 1995, №1 - с.11-12.

Акумуляційна функція передбачає перманентність процесу нарощування грошових коштів і фінансових ресурсів; необхідність і можливість відокремлення в системі грошово-фінансових відносин таких механізмів впливу, які в кінцевому підсумку розірвуть ланцюг взаємних неплатежів між суб'єктами економічних відносин, спрацюють на вирішення проблем платіжної кризи.

З відтворювальною функцією фінансових відносин безпосередньо пов'язана і ресурсно-вимірювальна. Через дану функцію здійснюється співставлення економічних, а точніше фінансових, претензій і можливостей на відповідні управлінські задумки й господарські маневри. Інакше кажучи, практично всі процеси, явища, економічні об'єкти, що тим чи іншим чином запущені у відтворювальний обіг, мають знайти (припустимо, хоча і теоретично) свій конкретний вираз у деякому обсязі фінансових ресурсів. Водночас, використання ресурсно-вимірювальної функції передбачає її застосування як "мірила" дієвості акумуляційної та розподільчої функцій. На думку дисертанта, такий підхід дозволяє більш повно і ефективно використати інтегральну роль відтворювальної функції фінансових відносин.

Таким чином, аналізуючи економічну природу та функції фінансових відносин, можна зробити деякі узагальнення.

По-перше, фінанси являють собою економічну категорію, що включає в себе широкий спектр відносин, обумовлених закономірностями

товарного виробництва, товарно-грошових відносин і регулюючою функцією держави.

По-друге, фінанси виражають, як правило, еквівалентний характер формування, структурованості і руху грошових ресурсів.

По-третє, фінанси характеризують також похідне, вторинне акумулювання, розподіл і перерозподіл грошових коштів, здійснюваних за участю держави, підприємницьких структур, населення.

Гармонізація інтересів суб'єктів зазначеного перерозподілу в дисертації конкретизується за відповідними критеріями та ознаками, що становлять окремі блоки, а в своїй органічній єдності та взаємообумовленості формують фінансову систему.

На думку деяких фахівців¹, з якими погоджується автор даного дисертаційного дослідження, фінансову систему України можна зобразити за допомогою такої схеми:

¹ Василик О.Д. Фінансова система України. : Фінанси України - 1995, №1, с.12

Кожен з блоків (підсистем) фінансової системи нині перебуває на неоднаковому рівні свого розвитку. Це зумовлює певні деформаційні процеси та явища в системі пануючих фінансових відносин. Дисертант вважає, що для нормалізації фінансових відносин в Україні потрібні, перш за все, серйозні наукові дослідження, глибокий аналіз причин і наслідків створення і використання фінансових фондів, планової взаємообумовленості зазначених у схемі блоків (підсистем), впливу цих останніх на всі аспекти життя держави, відтворювального процесу в економіці.

Зусиль окремих авторів явно не досить, щоб продуктивно вийти за рамки фрагмента цих згадок тих чи інших компонентів фінансових відносин. Лише спільними зусиллями, запроваджуючи комплексний підхід до процесів утворення і використання фінансових ресурсів, можна сформувати суспільну думку про те, що розподілити і скласти, тобто фінансово оформити й ствердити, можна лише те, що реально створено. Це, на думку дисертанта, має стати ключовим принципом формування методів і тенденцій розвитку фінансових відносин на перехідному етапі національної економіки.

Згідно Конституції України, наша країна є унітарною державою з сильними владними повноваженнями Президента, обласних ланок управління. Це створює перспективи для більшої організованості і відповідальності на всіх етапах утворення національної фінансової системи. Не можна досягти нормалізації відтворювального процесу в

країні, в т.ч. засобами фінансових відносин, без практичної реалізації принципу заощадливості і суворого дотримання фінансової дисципліни.

Дисертант вважає за необхідне наголосити, що фінансові відносини як атрибут товарного господарства і економічної політики держави, набувають особливої ваги саме в умовах ринкової трансформації вітчизняної економіки. Але поки що в державі бракує науково обґрунтованих методів організації та управління фінансами підприємницьких структур, недержавного сектору.

Аналіз, здійснений в даній дисертації, показує, що увесь нагромаджений фінансовий досвід підприємницьких структур соціалістичної доби непридатний для використання у ринкових умовах. Формування в Україні певного правового середовища для діяльності недержавного сектору економіки, суб'єктів господарювання створило нормативну базу для фінансової діяльності підприємств і господарських організацій в умовах ринку і приватної власності. Проте в національній економіці ринкові умови господарювання, в т.ч. цивілізовані фінансові відносини, тільки вимальовуються, хоч питома вага приватної власності і недержавного сектора безперервно зростає. Усе це створило парадоксальну ситуацію, коли "невидима рука" ринку ще не впливає відчутним і ефективним чином на фінансові відносини між господарюючими суб'єктами, а держава фактично вже втратила вплив на їхню діяльність (не менше, як показав аналіз фінансової ситуації в країні, це стосується і виробничих структур, де прямим і опосередковим

власником виступає власне держава), тобто по суті, добровільно відмовилась від управління державним майном фінансовими методами.

Єдиним інструментом впливу на фінансову ситуацію та фінансові відносини в країні залишилися податки, але при наявній недосконалості податкової системи цей вплив незначний. Якщо врахувати те, що кваліфікований апарат фахівців з управління фінансовою діяльністю підприємницьких структур відсутній, то державний сектор економіки став джерелом доходів тіньових організацій і незаконного збагачення окремих груп населення.

В процесі дисертаційного дослідження підтвердився той факт, що розподіл фінансових ресурсів між суб'єктами володіння і розподілення в умовах відсутності реального контролю з боку держави здійснюється на користь тіньових підприємницьких структур. Це в кінцевому підсумку зумовлює фінансове обескровлення насамперед товаропродукуючої сфери, деградацію державного сектора економіки.

Проведений дисертантом аналіз показав, що в розпорядженні, по суті, неконтрольованих підприємницьких структур у 1995 році було зосереджено біля третини (28,5%) фінансових ресурсів (див. табл.1). Це - значні кошти, і, за браком контролю з боку держави за їх використанням, вони перетворюються у додатковий фактор фінансової дестабілізації.

В дисертації формулюються пропозиції щодо переходу до більш жорстких і дійових форм та методів регулювання з боку держави

фінансових відносин, більш активного підключення до впливу на фінансову ситуацію в країні ринкових механізмів.

Таблиця 1.

**Розподіл фінансових ресурсів
між суб'єктами володіння і розпорядження (млрд.крб.)**

ПОКАЗНИКИ	РОКИ					
	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Фінансові ресурси держави	135,7	281,0	4943,1	154845,0	838042,0	3265739
Фінансові ресурси підприємницьких структур усіх форм власності	-	-	2803,6	93838,0	321460,3	9300508,8
Фінансові ресурси централізованих фондів	716	33,0	707,3	13887,2	121299,7	466670,5
Питома вага фінансових ресурсів підприємницьких структур у фінансових ресурсах держави (у відсотках):	-	-	56,7	60,6	37,0	28,5

Проблеми розвитку фінансових відносин в контексті ринкової трансформації вітчизняної економіки (Розділ II) розглядаються дисертантом на базі критеріїв розмежування макро- і мікрорівневих блоків функціонування нових суб'єктів фінансово-господарської системи.

Можливість диференціації фінансових відносин впливає з їх економічної суті. При цьому автор дисертації виходить з того, що неоднозначність у виникненні і розвитку таких відносин дозволяє оперувати розмаїттям критеріїв щодо процесів диференціації, використовувати за допомогою цих останніх різноманітних варіантів

підходу до фінансових відносин, що знаходяться в стані становлення й інституціонального утвердження.

Дисертант свідомо уникає спроб охопити всі можливі напрямки такої диференціації, хоча, зрозуміло, і функціональна, і структурна гама критеріальних ознак цілком властива для фінансових відносин.

Стосовно до фінансових відносин автором використаний децю традиційний підхід виокремлення їх макро- і мікрорівневих аспектів. При цьому взаємозалежність і взаємообумовленість цих рівнів пояснює системну сукупність фінансових відносин щодо конкретного даного суспільства. Разом з тим, на мікрорівні відбувається первинне формування фінансових ресурсів; на макрорівні здійснюється консолідація загальнодержавних фінансових ресурсів та наступне їх цільове використання. Остання схема знаходить своє практичне закріплення в державному бюджеті - одному з визначальних елементів фінансової системи.

В умовах перехідної економіки роль бюджету в перерозподілі фінансових ресурсів, як і національного багатства в цілому, є об'єктивною реальністю. Це зумовлено тим, що бюджет саме і є тим економічним інструментом, за допомогою якого здійснюється регулювання макро- і мікроекономічних процесів, чого не можна досягти іншими методами, в тому числі й суто ринковими. За оцінкою дисертанта, нині через державний бюджет України в галузевому і територіальному розрізах, а також серед окремих верств населення перерозподіляється

біля 50 відсотків валового внутрішнього продукту. У більшості країн з розвинутою ринковою економікою через бюджет перерозподіляється від 30 до 50 відсотків ВВП. Проблема в тому, як знайти виважені й найбільш доцільні форми і методи цього перерозподілу, що в умовах України є, на думку дисертанта, одним з найважливіших завдань.

В дисертації наводяться факти і статистичні дані, які свідчать, що в нашій державі досі не навчилися ефективно використовувати бюджетний механізм в управлінні фінансовими відносинами і економікою в цілому. Досить розповсюджена думка в деяких економічних та наукових колах¹, що держава не повинна втручатися в фінансові відносини, особливо на мікрорівні, відповідно зменшувати частку перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою бюджету, на нашу думку, не має достатньо глибокого обґрунтування.

Дане дисертаційне дослідження підтвердило думку багатьох ректорів і деяких представників урядових сил² про те, що сьогодні вкрай потрібна серйозна наукова та організаційна робота щодо докорінного перегляду структури витрат на макро- і мікрорівнях фінансової системи і залишення на її утриманні за рахунок бюджетних коштів лише тих з них, які неможливо або недоцільно здійснювати за рахунок інших джерел. Від рудиментів минулого потрібно якнайшвидше позбавлятися. На думку дисертанта, ми все ще продовжуємо застосовувати псевдометод "від

¹ Банківська справа. : -1995, с.13-16.

² О.С.Буковинський. Бюджет в економічній державі. : Фінанси України. - 1995, №1, с. 23-27.

досягнутого” і практично не обґрунтовуємо, як на макро- так і на мікрорівні, економічну доцільність і соціальну необхідність кожного з напрямків фінансових витрат.

Свого наукового та організаційного вирішення чекають такі важливі напрямки фінансової стабілізації національної економіки:

- розширення доходної бази бюджетів за рахунок збільшення прямих податків і скорочення непрямих податків;
- здійснення заходів щодо економії державних фінансових ресурсів, скорочення бюджетних видатків, удосконалення форм і методів їх фінансування;
- проведення цілеспрямованої політики скорочення бюджетних дотацій і субсидій, переходу від дотування витрат виробників на дотації споживачам при скороченні їх частки в обсязі ВВП;
- раціоналізація величини бюджетних коштів, що направляються на фінансування капітальних вкладень шляхом визначення підприємств, які в умовах ринку пропонують фізично застарілу продукцію і неспроможні забезпечити розширене відтворення свого виробництва;
- скорочення бюджетних видатків на оборону та державне управління шляхом оптимізації кількості збройних сил і чиновницько-бюрократичного апарату;
- перегляд та удосконалення мережі науково дослідних та вищих навчальних закладів, які готують фахівців з морально застарілих

спеціальностей, відтягуючи при цьому на себе державні фінансові ресурси.

Настав час не на словах, а на ділі здійснити концепцію наявних фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку вітчизняної економіки.

Таким чином, на сьогодні у найбільш загальному виді фінансовий механізм товарно-грошової (ринкової) економіки перебуває в стані свого реального формування та розвитку.

На даному етапі спостерігаються слабкі тенденції до його інституціоналізації, тобто "одягання" в економіко-юридичні форми. Має місце поєднання стихійнодіючих фінансових відносин із державним економіко-юридичним оформленням цих останніх.

Змістовий аналіз фінансових відносин дозволяє виділити такі рівні їх функціонування:

1) мікрорівень, до якого відноситься внутрішнє середовище діяльності та зовнішнє середовище функціонування домашнього господарства, підприємництва, фірми;

2) мезорівень, на якому діють інститути ринкової інфраструктури (банки, біржі, інвестиційні компанії і фонди, трасти, торгові дома, фінансові групи тощо), що забезпечують нормальний перебіг фінансових потоків і економічних проєктів;

3) макрорівень, де відбувається загальнодержавне регулювання найбільш пріоритетних і визначальних економічних, в т.ч. і

фінансових, пропорцій та здійснюється організація і впровадження фінансових відносин і господарського життя в цілому.

На макрорівні можна виокремити три складових елементи фінансового механізму:

- ◆ система стихійного, спонтанного саморегулювання, що базується на дії об'єктивних економічних законів і закономірностей;
- ◆ система державного втручання у фінансову політику основних суб'єктів господарювання галузевого і територіального рівнів;
- ◆ система організації фінансового життя на загальнонаціональному, загальнодержавному рівні (організація грошового обігу, в т.ч. шляхом повномірної грошової реформи, налагодження бюджетної політики, організаційноправове оформлення валютного ринку, переливів капіталу, експортно-імпортних потоків тощо).

Останній блок складає основу процесу інституціалізації фінансових відносин, сприйняття держави як невід'ємного елемента регулюючого механізму фінансової системи.

Дисертант виходить з того, що в умовах становлення ринкової економіки фінансові відносини мають підпорядковуватися впливові двох підсистем:

- а) підсистемі довгострокового фінансового регулювання;
- б) підсистемі оперативного фінансового впливу.

Перша включає в себе класичні елементи та напрямки макроекономічного впливу на фінансову систему.

У більш конкретному плані йдеться про:

- появу дієздатної грошової системи, державне впорядкування грошового обігу та механізму безготівкових розрахунків;
- досягнення мікроекономічної рівноваги, в першу чергу, таких взаємопов'язаних процесів, як ціноутворення, податкова система, кредитно-інвестиційна політика, зовнішньоекономічна діяльність;
- економічно-організаційне наповнення функціонуючих банків, фондового ринку, фондових бірж тощо, які тим чи іншим чином обумовлюють фінансову ситуацію в країні, підвищують свій вплив як суб'єктів фінансових відносин;
- дисциплінування й більш відчутний економіко-правовий контроль руху капіталів;
- призупинення локалізації вітчизняних товарно-грошових відносин, оскільки іноземна валюта має силу, обертаючись паралельно з національними грошовими символами, перманентно обезцінює останні, активно провокуючи таким чином інфляцію;
- апробація й наступний вибір найбільш оптимальних для функціонування національної фінансової системи моделей та варіантів фінансових операцій на ринку валютних ресурсів, призупинення, таким чином, "валютного канібалізму" щодо української валюти з боку долара США.

Автор також формулює в дисертації шляхи та пріоритетні завдання стосовно відновлення самовідтворювальних функцій платіжної системи,

скорочення строків розрахункових операцій, нормалізації фінансових відносин в країні як найважливішої передумови розв'язання жорстокої платіжної кризи.

На думку дисертанта, здійснювана нині політика ортодоксального монетаризму, невважених обмежень грошової маси, кількісних параметрів допустимої емісії, боротьба з інфляцією не дивлячись ні на що, завела національну фінансову систему, як і економіку в цілому, в глухий кут.

Вибір стратегії фінансової політики має бути більш виваженим і науково обгрунтованим. Для цього мають існувати варіантно прораховані моделі створення нової структури української економіки. Досить вагомим напрямком для досягнення цієї мети може стати національна програма фінансової санації, що передбачатиме вирішення комплексу проблем, пов'язаних з розблокуванням взаємної заборгованості, що досягла безпрецедентних масштабів і обсягів.

Грошово-кредитні та фінансово-розрахункові і платіжні інструменти фактично не діють, штучно атрофовані, що зумовлює параліч всієї системи фінансових відносин в країні. Не сприяє економічному відродженню України і західна допомога, фінансові аспекти якої, за переконанням дисертанта, базуються на жорстких обмеженнях щодо найбільш раціональних напрямків і сфер їх практичного використання.

Зазначені вище заходи та напрямки щодо фінансового оздоровлення національної економіки, більш повний перелік яких має

місце в дисертаційній роботі, передбачають для своєї практичної реалізації істотне прискорення інституціональних перетворень - здійснення радикальних змін у діючій фінансовій системі. Всі монетарні заходи мають здійснюватися в контексті налагодження й утвердження оптимальних фінансових відносин, а це стане можливим на основі посилення регулюючого впливу держави.

Основні положення дисертації**викладені в таких авторських публікаціях:**

1. Проблеми розвитку фінансових відносин в Україні.-К.: "Укрфінфосервіс", 1995, 1,3 др.арк (рос.мовою).
2. Фінансові відносини як сутнісні відносини ринкової економіки.-К.: "Мира", 1996, 1,0 др.арк. (рос.мовою).
3. Дефіцит бюджету: ліквідувати чи оволодівати ним? - Розбудова держави,1995, №12, 0,7 др.арк. (в співавторстві автора 0,4 др.арк.).

Борщ Людмила Михайловна

Финансовые отношения: формирование и тенденции развития в процессе рыночной трансформации экономики Украины.

Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. - политическая экономия. Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1996.

Проведен теоретический анализ финансовых отношений, особенности их становления и тенденции развития в предрыночной экономике.

Установлено, что финансовые отношения на этапе переходной экономики включают в себя финансовые ресурсы и особый механизм по их формированию и использованию. Государство является неотъемлемым и значительным фактором, определяющим тенденции и перспективы создания финансовой системы рыночного типа.

Ключові слова: фінанси, фінансові відносини, фінансова система, бюджет, дефіцит бюджету, монетаризм, ринкова економіка.

Borchtch Ludmila Mikhailovna

Financial relation: forming and trends of developing in the process of market transformation of Ukrainian economy.

The dissertation is a manuscript.

The dissertation for the degree of a Candidate of Economic Sciences.

08.01.01.- Political Economy.

Kyiv Taras Shevchenko University. Hyiv r 1996.

Dissertation work content - the theoretical analysis of financial relations, particularities of their establishing and trends of market relations. There can be find that financial relations at the transition period include financial resources and particular mechanism of thei usage,

The state is an essential and important factor determining the tendency and perspectives of creation of financial system of a market type.

Key words: finance, financial relations, financial system, budget, deficit of the budget, market economy.

AB 35.730

AB. 35.730